

**Millî Mücadele
Döneminde Bolu
Livası Mutasarrıfı Halil
(Türkmen) Bey'in
Yürüttüğü Faaliyetler**

**Activities Carried Out
By Halil (Türkmen)
Governor of Bolu
Province in the Period of
National Struggle**

Fahri Kılıç

Millî Mücadele Dönemi'nde Bolu Livası Mutasarrıfı Halil (Türkmen) Bey'in Yürüttüğü Faaliyetler

*Fahri Kılıç**

Özet

Halil (Türkmen) Bey, Harp okulu mezunu, askeri görevlerinin yanı sıra İstanbul, Bağdat ve Suriye'de Polis teşkilatında görev yapmış, İaşe Nezareti'nde çalışmış, Millî Mücadele'nin en buhranlı günlerinde Bolu Livası Mutasarrıfı olarak görev yapmıştır. İsyen dalgalarının Ankara'ya yaklaştığı günlerde 1920 Temmuz ayından 1921 Ağustos ayına kadar yaklaşık bir yıl süren mutasarrıflık döneminde Düzce-Bolu İsyeninin ikinci safhası baş göstermiştir. Mutasarrıf Halil Bey bu dönemde aldığı tedbirlerle isyanın genişlemesini önlemeyi başarmış, askeri ve idari tedbirleri sayesinde isyan kısa sürede sona erdirilmiştir. Halil Bey Bolu Livasında asayişin sağlanmasından sonra Millî Mücadele yararına pek çok faaliyet yürütmüştür. Bunların başında düzenli ordunun çekirdeğini oluşturan IV. Tümen'in oluşturulması, Batı Cephesi'nde yeni kurulan birliklerin iaşesinin temini için yardım faaliyetlerinin düzenlenmesi, haksız işgallere karşı protesto mitinglerinin yapılması gelmektedir. Bu çalışma, Millî Mücadele Döneminde Bolu'da görev yapan Mutasarrıf Halil Bey'in faaliyetlerini kapsamaktadır. Araştırmada Halil Bey tarafından Bolu Livasında baş gösteren ayaklanmaların bastırılmasının Millî Mücadele açısından önemi üzerinde durulmuştur. Bulgular ışığında Halil Bey'in öncülüğünde Bolu Livasından Millî Mücadele'ye sağlanan yardımlar da ele alınmıştır. Araştırma verileri döneme ilişkin, arşiv kaynakları, süreli yayınlar ve Halil Bey'in anılarından oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Bolu, Halil (Türkmen) Bey, İsyen, Nazım Bey, Mustafa Kemal Paşa

* Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, kilic_f[at]ibu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0882-5811

Activities Carried Out By Halil (Türkmen) Governor of Bolu Province in the Period of National Struggle

Abstract

Halil (Turkmen) Bey served in the Police Department in Istanbul, Baghdad and Syria, in addition to the Military Academy and the military. The second phase of the Düzce-Bolu Revolt begins during the period of a year of mutarifism until the days when the waves of rebellion approached 1920 Ankara July, 21 August. He succeeded in preventing the preparation of Mutasarrıf Halil Bey's body in this way, and it was ended in a short time in a military and long time. After the establishment of public order in the Bolu Liva by Halil Bey, many activities started for the National Struggle. Basically, teaching the army IV. It should be made available for the training of the Division, assistance in supplying it against the making of new installations on the Western Front, protest rallies can be held against their recruitment. This study covers the activities of Governor Halil Bey, who served in Bolu during the National Struggle. In the study, the importance of suppressing the uprisings in Bolu Liva by Halil Bey in terms of the National Struggle was emphasized. In the light of the findings, the aid provided to the National Struggle from the Bolu Liva under the leadership of Halil Bey was also discussed. The research data were created from archival sources, periodicals and the memories of Halil Bey.

Keywords

National Struggle, Bolu, Halil (Turkmen) Bey, Rebellion, Nazım Bey, Mustafa Kemal Pasha

1. Giriş

Millî Mücadele'nin en buhranlı günlerinde Bolu Mutasarrıfı olarak görev yapmış olan Halil (Türkmen) Bey 1883 yılında Sivas'ın Gürün ilçesinde doğmuştur. Babası Tavusioğullarından Gürünlü Hacı Ahmet Bey, annesi ise Emine Hanım'dır. Piyade Yüzbaşı olan Ahmet Bey'in görevi sebebi ile Halep'te Askeri Rüştüye'yi Şam'da da Askeri İdadiyi bitirmiştir. Harp Okulu'na 2 Ocak 1902'de girmiş 6 Nisan 1904'te (mülazım-ı sani) Teğmen rütbesi ile mezun olmuş Erkân-ı Harp sınıfına seçilmiştir. 12 Nisan 1905'te Sultan II. Abdülhamit'e karşı bağlılık kurallarına aykırı beyanatta bulunduğu gerekçesiyle Erkân-ı Harp ile ilişkisi kesilerek V. Orduya sürgün edilmiştir.¹

II. Meşrutiyetin ilanından sonra 26 Ağustos 1908'de genel aften yararlanıp İstanbul'a dönmüştür. Ardından 17 Aralık 1908'de ordudaki kıta hizmetine başlamıştır. İlk önce (mülazım-ı evvel) üsteğmen rütbesi ile 13 Mart 1910'da Irak'taki VI. Ordu'ya atanmış, ardından da rütbesi 3 Haziran 1908 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yüzbaşılığa yükseltilmiştir. Bu arada Halil Bey 26 Eylül 1911 tarihinde Bağdat Polis Mektebi'ne Müdür Vekili olarak tayin edilmiştir. Daha sonra sırasıyla, 7 Ağustos 1912'de XXXVII. Nişancı Tabur II. Bölüğüne, 9 Aralık 1912'de III. Alay II. Tabur III. Bölüğüne, 23 Ocak 1913'te ise tekrar Bağdat Polis Mektebi Müdüriyetine tayin edilmiştir.²

I. Dünya Savaşı sırasında da 1914 yılında Divan-ı Harb-i Örfi Okulu üyeliğine ardından da İstanbul Polis Genel Müdürlüğü Siyasi Şube Müdür Muavinliğine getirilmiştir. Halil Bey 1917 yılında Suriye Polis Müdürlüğüne atanmıştır. 19 Eylül 1918'de İaşe Umum Müdürlüğü'nün İhtiyacat-ı Askeriye Şubesi Müdür Muavinliğine getirilmiş ise de sağlık sorunlarının baş göstermesi üzerine bu görevinden 15 gün sonra istifa ederek Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'ye katılmaya karar vermiştir.³

2. Halil (Türkmen) Bey'in Bolu Mutasarrıflığına Atanması

Daha önce bir ayaklanma geçirmiş ve her an yeni bir isyanın patlaması an meselesi olan Bolu Livasında Kuvâ-yı Milliye'nin hakimiyetini tesis edecek dirayetli bir yönetici aranmaktadır. Bolu'da mutasarrıflık görevini 26 Mayıs 1920 tarihinden beri vekâleten Binbaşı Nâzım Bey yürütmektedir. Ancak aynı zamanda düzenli ordunun ilk nüvesini oluşturan IV. Mürettep Fırkanın komutanlığını da yapan Nazım Bey'in bir an önce mutasarrıflık yükünden kurtarılması gerekmektedir. Dâhiliye Vekâleti tarafından

¹ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil (Türkmen) (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1990, s.3

² Mine Alp, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve II. Ve III. TBMM'de Zonguldak Milletvekillerinin Hayatları ve Faaliyetleri*, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 41-46.

³ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927, C.3*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1985, s.795-796.

yapılan incelemeler sonucunda askeri eğitimi ve kıta hizmetinin yanı sıra polis müdürlüğü de yapmış olan Millî Mücadele yanlısı Halil (Türkmen) Bey bu iş için uygun görülmüştür.⁴

Halil Bey'in Bolu Mutasarrıflığı görevine getirilmesine karar verildikten sonra TBMM hükûmeti tarafından 21 Haziran 1920 tarih ve 45 sayılı yayımlanan kararname ile ataması yapılmıştır. Dâhiliye Vekâleti Bolu Mutasarrıflığına tayin edilen Halil Bey'e ait karar 25 Haziran 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderilen şu telgrafla bildirilmiştir:

“Münhal bulunan Bolu Mutasarrıflığı'na Suriye Polis Müdür-i Sâbıkı Halil Bey ta'yîn kılınmış ve mahall-i me'mûriyyetine kâil hareket yolunda olmağla, vekâletinde bulunan Kuvâ-yı Te'dibiyye Kumandanı Nâzım Bey vazîfe-i asliyesine 'avdet edeceği cihetle, kendisine evâmîr-i i'tâ-yi mercû'dur efendim.”⁵

Millî Mücadele döneminde iç isyanlar nedeniyle asayiş sorunlarının had safhaya ulaştığı Bolu Livasının Mutasarrıflığına atanan Halil Bey 6 Temmuz 1920 günü şehre gelmiştir. Bolu'nun girişinde ayrılık çeşmesinin bulunduğu Karaköy mevkiinde kalabalık bir halk topluluğu tarafından törenle karşılanmıştır. Burada yapılan İstikbal töreni ve tarihi hükûmet binasında gerçekleştirilen tebriklerin ardından mutasarrıflık görevini Nâzım Bey'den devralmıştır.⁶

Mutasarrıf Halil Bey'in göreve başlamasından kısa bir süre sonra II. Düzce ayaklanması baş göstermiştir. I. Düzce isyanının sona erdirilmesi sonrasında millî kuvvetlere katılan asi güçleri Yozgat isyanını bastırmak için görevlendirilmişlerdir. İsyanın bastırılmasından sonra asilerden bir kısmı dönüşlerinde bölgede asayişini temin için kuvvet kalmadığını görünce bölgede var olan bazı eşkıya gruplarını da yanlarına alarak çeteciliğe başlamışlardır.⁷

I. Düzce ayaklanmasının bastırılmasında etkili olan Çerkez Ethem ve Binbaşı Çolak İbrahim Bey'in kuvvetlerinin Yozgat ayaklanmasını bastırmak için görevlendirilmesi, Binbaşı Nazım Bey komutasında oluşturulmaya çalışılan IV. Fırkanın dört taburundan üçünün Yunan ordusuna karşı Uşak ve Bursa savunmasına gönderilmesini fırsata çevirmek istemişlerdir.⁸

Bu arada Ankara hükûmetinin Rusya ile geliştirmeye çalıştığı ilişkiler, İstanbul hükûmeti tarafından Bolşeviklik ithamına yol açmıştır. İstanbul hükûmetinin TBMM hükûmetine karşı oluşturmaya çalıştığı olumsuz kamuoyu bölgede amacına ulaşmıştır. Nitekim millî

⁴ Hüseyin Sarı, *Millî Mücadele'de Bolu*, Bolu: Kemal Matbaacılık, 1995, s.82-87.

⁵ *ATASE Arşivi*, K.560, G.40, B-20/9-1, Genel Kurmay Başkanlığı.

⁶ *Dertli*, Bolu, 8 Temmuz 1920, s.1.

⁷ *Türk İstiklal Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Cilt VI*, Ankara: Genelkurmay Yayını, 1973, s. 113-119.

⁸ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 1983, s 221.

kuvvetlerin bölgeyi boşaltmasının ardından asiler harekete geçmiş, 8 Ağustos 1920'de ikinci Düzce isyanı başlamıştır. Üç yüz kadar isyancı şehre girerek kaymakamı, jandarma komutanı ile subay ve erleri tevkif etmişlerdir.⁹ Kısa sürede şehri işgal eden asilerin bir kısmı isyanı Adapazarı yönünde genişleterek İzmit'teki Yunan kuvvetleriyle birleşmeye bir kısmı da Ankara hükümetinin bölgedeki hakimiyetini yıkmak için Bolu'ya taşımaya karar vermişlerdir.¹⁰

3. Mutasarrıf Halil Bey'in İsyanı Bastırmak İçin Aldığı Tedbirler

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın da direktifleriyle Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın bilgisi dahilinde Bolu Mutasarrıfı Halil Bey ve Fırka Komutanı Nazım Bey ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Başkanı Mithat Kemal Bey'in aldıkları tedbirlerle isyanın genişlemesi önlenmeye çalışılmıştır.¹¹ Halil Bey asilerin Bolu'ya saldırılarını engellemek için Bolu Dağında Binbaşı Nazım Bey komutasında bir birlik ile savunma hattı oluşturulmasına karar vermiştir. Bu amaçla, Gerede'den kazma kürek getirtilip siperler kazdırıp yol üzerinde bulunan Bakacak köyündeki ormanları kestirip bir müdafaa hattı kurdurtmuştur.¹² Ancak 8 Ağustos 1920 gecesi siperdeki askerlerin emniyet tedbiri almadan uyumaları üzerine asiler bütün taburu esir almışlar, subaylardan kaçabilenler kurtulmuş kaçamayanlar ise şehit edilmiştir. Millî kuvvetlerin ağır kayıplar vererek yenilgiye uğratılmasının ardından asiler Bolu'yu ele geçirmek için saldırıya geçmişlerdir.¹³

Halil Bey bu gelişme üzerine elde son birlikleri de kaybetmemek için Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın da onayı ile devlet dairelerinin Bolu'dan geçici bir süreliğine taşınmasına karar vermiştir. Asilerin şehri ele geçirmesinden kısa bir süre önce Mutasarrıf Halil Bey ve IV. Fırka Komutanı Nazım Bey 10 Ağustos 1920 sabahı Bolu'dan ayrılmışlardır. Şehirde bırakılan Nazım Bey'in yaveri İhsan Beyin komutasında ihtiyat birliğinin dışında kalan kuvvetle Aladağlara kadar çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁴ Mutasarrıf Halil Bey ile birlikte Nazım Bey ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mithat Beyin de şehri boşaltması üzerine doğan otorite boşluğunu haber alan asiler Düzce'den Bolu'ya gelerek yönetimi ele geçirmeye çalışmışlardır. Bolu'da bu kargaşa döneminde Geredeli Sıtkı Efendi'nin başkanlığında bir heyet kurulmuştur. Geçici olarak bir süreliğine oluşturulan bu kurul şehrin yönetimini asilere bırakmamıştır.¹⁵

⁹ Adnan Sofuoğlu, *Kuvâ-yı Millîye Dönemi'nde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994, s. 356.

¹⁰ Yunus Kobal, "Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.81-82.

¹¹ *Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar, 1919-1922*, Cilt. 6, Ankara: Genelkurmay Yayını, 1974, s. 92.

¹² Cemil Şenalp, *Miralay Nazım Bey ve IV. Fırkanın Faaliyetleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992, s.100.

¹³ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi VI (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s.116.

¹⁴ Rüknu Özkök, *Millî Mücadele Başlarken Düzce-Bolu İsyancıları*, İstanbul: Millîyet Yayınları, 1971, s. 322.

¹⁵ M Zekai Konrapa, *Bolu Tarihi*, Bolu: Vilayet Matbaası, 1960, s.727.

Bolu Mutasarrıfı Halil Bey, Aladağlar üzerinden maiyetindeki memurlarla Ankara'nın Beypazarı ilçesine sığınırken elde kalan birlikleriyle Nazım Bey de 11 Ağustos'ta millî kuvvetlerin birleşme noktası olan Mudurnu'ya gitmiştir. Bu sırada Beypazarı'nda bulunan Halil Bey, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuad Paşa'nın talimatı üzerine Nazım Bey'e katılmak üzere 13 Ağustos'ta Beypazarı'ndan hareket etmiş 15 Ağustos'ta Mudurnu'ya gelmiştir. TBMM hükûmeti tarafından isyanın bastırılması ve bölgede kalıcı bir otoritenin kurulabilmesi için takviye birlikler gönderilmeye başlanmıştır. Öncelikle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi Miralay İsmet Paşa'nın direktifleriyle oluşturulan Yüzbaşı Şerif Bey'in birlikleri Mudurnu'ya gelmiştir.¹⁶ Maraş ve Erzurum müfrezelerinden tertip edilen bu seçme birlik Ermeni çetelerine karşı elde ettikleri zaferlerle tanınmaktaydılar.¹⁷ Şerif Bey komutasındaki millî kuvvetlerin süratle Bolu'ya gelmeleri üzerine asiler Bolu'yu terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁸ Halil Bey'in 16 Ağustos tarihinde Dâhiliye Vekâletine verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere isyan kontrol altına alınmıştır. Ancak bölgenin asilerden arındırılıp tamamen güvenli hale getirilmesi için Ankara, Eskişehir, Bilecik ve Uşak'tan takviye birlikler gönderilmeye devam edilmiştir. 24. Tümen tarafından hazırlanan bu müfrezelere Çolak İbrahim ve Sarı Efe Edip Bey'in 600 kişilik müfrezesi de iştirak etmiştir.¹⁹ Kapsamlı bir askerî harekât sonunda Bolu, Düzce ve Hendek civarında isyan nihayet sona erdirilmiştir. Bu gelişmelerin ardından isyana karışan ve tamamen yok edileceklerini anlayan asiler 23 Eylül 1920'de isyanı sona erdirdiklerini beyan etmişlerdir.²⁰

II. Düzce isyanına adı karışan asiler Kuvâ-yı Milliye saflarına katılmak için, Bolu Jandarma Komutanı Binbaşı Rüştü Bey aracılığı ile kırk kişinin imzaladığı bir telgrafla soruşturma yapılmadığı takdirde millî hükûmete itaat edeceklerini bildirmişlerdir. Asilerin bu isteği kabul edilmiştir. Ardından da olaylara karışan asilerden birçoğu çıkarılan aflardan yararlanarak Millî Mücadele saflarında yer almıştır. Ancak azılı olanları "Hıyanet-i Vataniye" Kanunu uyarınca İstiklal mahkemelerinde yargılanarak cezalandırılmışlardır.²¹ Böylece Bolu Livasında ortaya çıkan ikinci isyan hareketi de millî kuvvetlerin olağanüstü çabası ve alınan idari tedbirlerle kısa sürede başarıyla sonlandırılmıştır.²²

¹⁶ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşının İç Yüzü*, İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1958, s.64-89.

¹⁷ İhsan İdukt, *İdeal Komutanlarımızdan 4 Üncü. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1952, s.32.

¹⁸ Halis Duman, *Anılarım 1908-1924*, İstanbul: Acar Matbaacılık, 1991, s. 238.

¹⁹ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s.207-

²⁰ Ayfer Özçelik, *Ali Fuad Cebesoy*, Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993, s.158.

²¹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İzmir: Zeus Yayınevi, 2006, s...

²² Adnan Sofuoğlu, *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994, s.399-402.

Bu arada Halil Bey, 20 Ağustos 1920'de Bolu'daki olayları açıklamak üzere Dâhiliye Vekâleti tarafından Ankara'ya çağırılmıştır.²³ Bolu sancağında 14 Temmuz- 20 Ağustos 1920 tarihleri arasında meydana gelen olaylarla ilgili bir rapor sunmuştur. Raporunda ayaklanmanın sebeplerini İstanbul hükûmetinin kışkırtmalarına, I. Düzce Ayaklanmasına katılanlar hakkında gerekli tahkikatın yapılmamasına ve bölgede asayişin sağlanarak görevlendirilen Adanalı (Ayıcı) Arif Bey komutasındaki VI. Fırkanın sert uygulamalarına bağlamıştır.²⁴ Örneğin IV. Fırkanın sert uygulamaları ile ilgili olarak fırkanın iaşesini sağlamak için toplanan 60000 lira yüzünden Nazım Beyle arası açılmıştır. Halil Bey bu isyan sırasında askeri gereç kaybını Düzce'de bir top, iki makinalı tüfek, birçok silah ve bol malzeme ile Bolu'da bir makinalı tüfek, birçok tüfek ve bir miktar cephane olarak bildirmiştir.²⁵

4. Mutasarrıf Halil Bey'in Halkla İlişkileri

Halil Bey Bolu'da göreve başladıktan sonra halkla yakın bir ilişki kurarak onları Millî Mücadele konusunda bilinçlendirmeye çalışmış, toplumda millî şuuru uyandırmak için camilerde hutbeler okumuş, yerel gazetelerde mektuplar ve beyannameler yayımlamıştır. Derin dini bilgisi ve iyi derecede hâkim olduğu Arapçası ile camilerde verdiği vaazlarla Millî Mücadelenin amacını halka anlatmaya çalışmıştır.²⁶ Yaptığı konuşmalar *Vilayet* gazetesinde yayımlanmıştır.²⁷ Ayrıca Ankara hükûmetinin çıkardığı yasa ve kararların kamuoyuna tanıtılmasına önem vermiş, bazen orman köylüsü için yapılan yeni düzenlemeleri, bazen de düğün masraflarının kısıtlanması hususunda çıkartılan kanunu halka aktarmıştır.²⁸

Halil Bey millî bayram kutlamalarını da halkın Millî Mücadele etrafında kenetlenmesi için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bu amaçla 15 Temmuz 1920'de İzmir, Urfa ve Maraş'ın işgallerini protesto etmek amacıyla miting yapılmıştır. Mitingden sonra toplanan yardımlar ve gönüllü erler cepheye gönderilmiştir.²⁹ Yine bu amaçla çeşitli zamanlarda şehirde hükûmet konağı önünde mitingler düzenlemiştir.³⁰ Örneğin II. Meşrutiyet'in ilan yıldönümü olarak 23 Temmuz 1920'de İyd-i Millî ile 30 Aralık 1920'de Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü olarak kutlanan İhtifal-i Millî Bayramlarının görkemli bir şekilde kutlanmasını sağlamıştır.³¹

²³ Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen*, s.101.

²⁴ Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul: Ağrı Yayınları, 1975, s. 175-185.

²⁵ Şenalp, *Miralay Nazım Bey*, s.119-123

²⁶ Selim Sarıbay, Hazırlayan Mehmet Tunçkol, *İstiklal Savaşında Mudurnu Bolu Düzce*, Ankara: Pelin Ofset Mudurnulular Derneği Yayını, 2015. s. 78-79.

²⁷ *Dertli*, 19 Temmuz 1920.

²⁸ *Bolu*, 25 Kasım 1920.

²⁹ Sarı, *Millî Mücadele'de Bolu*, s. 119.

³⁰ Erol Evcin, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Birakanları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2011, s.510-514.

³¹ Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen*, s.38.

Bolu ve Dertli gazetelerinin düzenli olarak yayımlanması için kendisinin de içinde bulunduğu bir matbuat heyeti kurmuştur. Halkı irşat etmek için Millî Mücadele'yi destekleyen yerel ve ulusal gazetelerle Anadolu Ajansının haberlerinin aktarıldığı Haber Yurdu adıyla bir gazete okuma salonu açmıştır.³²

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yararına Halil Bey, cephede savaşmakta olan askerin ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda da büyük çaba sarf etmiştir, fedakârca çalışarak cephe konusunda vadettiği yardımları yerine getirmiştir.³³ Mutasarrıf Halil Bey'in öncülüğünde Bolu ve ilçelerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin şubeleri açılmıştır. Erkek ve kadın şubeleri olarak ayrı ayrı örgütlenen cemiyet yaptıkları faaliyetlerle dikkat çekmiştir.³⁴ Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hanımlar şubesinin açılmasına da Mutasarrıf Halil Bey'in eşi İnyet Hanım öncülük etmiştir.³⁵ Bolulu kadınların kermesler, rozet satışları ve müsamerelerle elde ettikleri gelirlere ilişkin faaliyetleri dönemin yerli ve ulusal basınında yer almıştır.³⁶ Ayrıca Bolu-Hilal-i Ahmer Cemiyeti Erkekler Şubesi de Halil Bey'in desteğiyle bir çok yardım kampanyası düzenlemiştir.³⁷ Halil Bey Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yararına para toplamak için bir de Bolu Karaçayır mevkiinde 27 Mayıs 1921'de bir at koşusu düzenlemiştir.³⁸ Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da toplanan bütün bu yardımlar için Bolululara teşekkür telgrafı göndermiştir.³⁹

Halil Bey millî ordunun başarılarını halkla kutlamak için mitingler düzenlemiştir. Örneğin Türk kuvvetlerinin Gediz'i Yunan kuvvetlerinden almasından sonra 25 Ekim 1920 tarihinde hükûmet konağı önünde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Mebus Hafız Tayyar Bey'in katılımı ile bir kutlama töreni düzenlenmiştir. Büyük bir kalabalığın katıldığı törenin ardından Halil Bey Büyük Millet Meclisi ile Müdafaa-i Milliye Vekâletine Bolu halkının sevincini bildiren bir tebrik telgrafı göndermiştir.⁴⁰

Bolu'da benzer bir başka tören de yine Mutasarrıf Halil Bey'in öncülüğünde Ankara hükûmetinin ilk siyasi zaferi kabul edilen 3 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Antlaşması'ndan sonra düzenlenmiştir. BMM hükûmetinin Kazım Karabekir komutasında Ermenilere karşı 24 Eylül 1920 tarihinden itibaren yürüttüğü askerî harekât sonucunda Sarıkamış, Kars ve Gümrü Türk birlikleri tarafından geri alınmıştır.⁴¹

³² Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, Bolu: Bolu Belediyesi Araştırma Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2009, s.168.

³³ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, (3. Baskı), Ankara: TTK Basımevi, 1988, s.176.

³⁴ Enver Konukçu, "Cumhuriyetin İlk Bolu Valisi Ahmet Fahreddin", *Atatürk Dergisi*, Cilt:5, Ankara: 2006, s. 6.

³⁵ Nuray Özdemir, "Millî Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti", Bolu: AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C12, Yıl:12, Sayı 2, Güz 2012, s.87, ss. 83-106.

³⁶ *Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi*, 10 Mart 1921, S.129, s.1.

³⁷ *Dertli*, 6 Nisan 1921.

³⁸ *Dertli*, 13 Haziran 1921.

³⁹ Fahri Kılıç, *Bolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Ve Faaliyetleri*, AİBÜ, Eğitim Fakültesi Üniversitesi Dergisi, c.11, s.1 Bolu, 2011, ss. 29-37, s.36.

⁴⁰ *Bolu*, 4 Kasım 1920.

⁴¹ Mim Kemal Öke, *Ermeni Meselesi*, İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları, 1986,s.198.

I. İnönü zaferinin ardından (6-11 Ocak 1921) Bolu'da kutlama törenleri ve yardım kampanyaları yapılmıştır. Düzenli ordunun Yunan birliklerine karşı kazandığı bu ilk zaferden sonra askerlere dağıtılmak üzere 400 paket tütün ve 120 lira da para toplanarak gönderilmiştir.⁴² Bu zaferin hemen ardından kazanılan II. İnönü (23-31 Mart) muharebesinden sonra Bolu'da bir tören daha yapılmıştır. Tören 2 Nisan 1921'de gündüz dini merasim akşam da fener alayı düzenlenmiştir. Ayrıca Halil Bey Bolu'da çıkartılan Millî Mücadele yanlısı *Dertli* gazetesinde yayımladığı mektupla da zaferin önemini halka aktarmıştır. Ardından TBMM'ye Bolu halkı adına bir tebrik telgrafi göndermiş, Mustafa Kemal Paşa da Bolu halkına cevabi bir teşekkür telgraf göndermiş, telgraf metni *Dertli* gazetesinde yayımlanmıştır.⁴³ Mustafa Kemal Paşa'nın Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'e gönderdiği telgrafta şu sözler yer almaktadır:

"Bolu Mutasarrıflığı'na

Telgrafnameniz hey'et-i 'umumiyede kıra'at edildi. Halâs-ı vatana müteveccih mesâ-i millîye hakkında gösterilen heyacân ve yüksek alakadan dolayı teşekkür olunur efendim
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

5/6.4.37"

5. Mutasarrıf Hali Bey'in Bolu'dan Ayrılması

Bolu halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan Halil Bey, Binbaşı Nazım ve Kaymakam Osman Bey ile anlaşamamıştır.⁴⁴ Bazı Millî Mücadele çete lideriyle de uzlaşamamıştır. Örneğin İpsiz Recep ve adamlarının bölgedeki gayri meşru işleri üzerine hadlerini bildirmeye kalkışması da zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Mutasarrıflığın teftişini istemiş, Müfettiş Talat Bey'in soruşturmasından aklanarak çıkmasına rağmen suçlu bulunanların cezalandırılmamasına ise oldukça kırılmıştır. Kaymakam Osman Bey ve diğerleriyle olan mücadeleleri sebebiyle yorulmuş ve yaşadığı psikolojik baskıya daha fazla dayanamayarak, Dâhiliye Vekâletine 27 Mayıs'ta gönderdiği telgrafta görevden alınmasını istemiştir.⁴⁵

Bunun üzerine Vekiller Heyeti'nin 13 Haziran 1921'deki toplantısında Halil Türkmen Bey'in Bolu'dan alınarak Aydın Mutasarrıflığına atanmasına karar verilmiştir. Hali Bey buradan da Kasım 1922'de Üsküdar Mutasarrıflığına atanmış, Nisan 1923'te ise Kocaeli Mutasarrıflığına atanmıştır. Kocaeli mutasarrıfı iken, TBMM'nin II. dönem seçimlerine katılmış, 19 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 373 oy alarak Zonguldak'tan milletvekili seçilmiştir. Mecliste Dâhiliye, Mübadele, İmar ve İskân, Diyanet ve Evkaf ve Ziraat komisyonlarında görev yapmıştır. Beş farklı konuda kanun teklifi, dokuz değişik konuda

⁴² *Dertli*, 21 Mart 1921.

⁴³ *Dertli*, 18 Nisan 1921.

⁴⁴ Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden*, s. 204-224.

⁴⁵ Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen*, s.195-200.

önergesi, genel kurulda doksan bir konuşması, altı farklı konuda soru önergesi hazırlamıştır. Zonguldak'tan III, IV, V, VI ve VII. dönemlerde de milletvekili seçilen Halil Türkmen, 19.12.1943'te ölmüştür.⁴⁶

6. Sonuç

Halil Bey'in 6 Temmuz 1920'de başlayan Bolu Mutasarrıflığı, 15 Haziran 1921'de sona ermiştir. Millî Mücadele Döneminde Ali Haydar Beyin ardından, askeri yöneticiler tarafından ele geçirilen Bolu'ya, TBMM'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ile bu defa Halil (Türkmen) Bey Mutasarrıf olarak atanmıştır. Halil Bey ikinci Düzce-Bolu hadisesinin atlatılmasından sonra bir yıl kadar Bolu'da idarecilikte bulunmuştur. Halkın Kuvâ-yı Milliye'ye önemli ölçüde eğilim göstermesinde etkin rol oynamıştır. Halil Bey, militarist baskılara da boyun eğmemiş, mülki idarenin Bolu'ya iyice yerleşmesini sağlamıştır. Bolu Mutasarrıfı Halil Bey asilerin tedip edildiği kritik ve tehlikeli bir sırada mülki idarenin devamını sağlamış, halkın bu olağanüstü şartlar dolayısıyla mağdur olmaması için büyük çaba sarf etmiştir. Halkla doğrudan iletişim kurmuş, camilerde hutbe vermiş namaz kıldırılmış, Kuvâ-yı Milliye'nin Bolşeviklikle ilgisi bulunmadığını anlatmış, bölge halkının Millî Mücadele'ye destek vermesi için etkin rol oynamıştır. Halil Bey'in mesleki tecrübeleri sayesinde isyanlarla anılan şehirde sükûnet sağlanmıştır. Bunda Halil Bey'in bölge halkı üzerindeki telkin ve irşadı etkili olmuştur. Tatlı dili ile insanları ikna etmeyi başarmıştır. Harp adamı olduğu kadar fikir adamı olarak da tanınmıştır. Bu mizacı bazen askerî erkânla fikir ayrılıklarına düşüp çatışmasına bazen de bağlı bulunduğu Dâhiliye Vekâleti ile olan ilişkilerde gerginliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Ancak devlet otoritesinin üzerine yüklediği devlet adamlığı kimliğini zedelemeyen meselelerin üstesinden gelmeyi başarmıştır.

Halil Bey yürüttüğü faaliyetler sayesinde Bolu ve çevresindeki isyanlar nihai olarak sona erdirilmiş kamuoyunun Millî Mücadele'ye tam bağlılığı sağlanmıştır. Batı Cephesi için topladığı yardımlarla yöre halkı üzerinde bulunan asi kimliğinin izlerinin silinmesine katkıda bulunmuştur. Halil Bey sayesinde Millî Mücadelenin esas gayesinin işgal güçlerinin ülkeden atılması gerektiği olduğunu idrak eden yöre halkı büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. Kamu otoritesinin tesisi için doğru bildiği ilkeler üzerinde hareket eden Halil Bey hukuk ve kural tanımayan bu ve benzeri kişileri yola getirmeyi başarabilmişse de epeyce başı ağrımış hatta Bolu'dan tayin istemeye mecbur kalmıştır. Daima sivil idarenin bölgede kalıcı olarak kurulması için mücadele etmiştir. Ancak dönemin olağanüstü koşullarına rağmen inandığı ilkelerden taviz vermemiştir. Kanun dışı uygulamalara karşı çıkmış zaman zaman da şehirdeki askerî görevlilerle çatışmayı göze almaktan çekinmemiştir.

⁴⁶ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, s.795-796.

Dâhiliye Vekâleti tarafından ara ara soruşturma geçirse de herhangi bir kusuru bulunmayan Halil Bey Millî Mücadele Döneminin fedakâr idarecilerinin adeta bir prototipidir. Bolu Mutasarrıflığını fevkalade yönetmiş olan Halil Bey, böylece tarihi bir görevi layıkıyla yerine getirebilmiş nadir yöneticilerden biri olmuştur. Bolu Mutasarrıflığı sonrası bulunduğu mülki idarecilik ve mebusluk görevlerinde elde ettiği başarıların yanı sıra Halil Bey hatıralarını da kaleme alarak tanıklık ettiği olayların günümüze aktarılmasına katkıda bulunmuştur.

Kaynaklar / References

- Alp, Mine. *Millî Mücadele'de Zonguldak ve II. Ve III. TBMM'de Zonguldak Milletvekillerinin Hayatları ve Faaliyetleri*. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Apak, Rahmi. *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?* İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*. İzmir: Zeus Yayınevi, 2006.
- Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 1983.
- Birgören, Hamdi. *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*. Bolu: Bolu Belediyesi Araştırma Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2009.
- Bolu*, 15 Temmuz 1920.
- Bolu*, 25 Kasım 1920.
- Bolu*, 4 Kasım 1920.
- Çağlar, Günay. *Bolu Mutasarrıfı Halil (Türkmen) (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*. Erzurum: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- Dertli*, 8 Temmuz 1920.
- Dertli*, 19 Temmuz 1920.
- Dertli*, 6 Nisan 1921.
- Dertli*, 13 Haziran 1921.
- Dertli*, 21 Mart 1921.
- Dertli*, 18 Nisan 1921.
- Dertli*, 6 Aralık 1920.
- Bolu*, 25 Kasım, 1920.
- Duman, Halis. *Anılarım 1908-1924*. İstanbul: Acar Matbaacılık, 1991.
- Ertuna, Hamdi. *Türk İstiklal Harbi VI (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar)*. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, 1974.
- Esengin, Kenan. *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*. İstanbul: Ağrı Yayınları, 1975.
- Evcin, Erol. *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu Ve Çevresi Ve İz Bırakanları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.
- ATASE Arşivi, K.560, G.40, B-20/9-1. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı.
- Güralp, Şerif. *İstiklal Savaşının İç Yüzü*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1958.
- Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi*. 10 Mart 1921.

- İdukat, İhsan. *İdeal Komutanlarımızdan 4 Üncü. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey*. İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1952.
- Kılıç, Fahri. *Bolu Müdâfaa-ı Hukuk Cemiyeti Ve Faaliyetleri*. AİBÜ, Eğitim Fakültesi Üniversitesi Dergisi, c.11, s.1. Bolu, 2011, ss. 29-37, s.36.
- Kobal, Yunus. "Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar", Ankara: *Türkler Ansiklopedisi*. C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s 81-82.
- Konrapa, M. Zekai. *Bolu Tarihi*. Bolu: Vilayet Matbaası, 1960.
- Konukçu, Enver. "Cumhuriyetin İlk Bolu Valisi Ahmet Fahreddin", Ankara: *Atatürk Dergisi*, Cilt:5, 2006, s. 6.
- Öke, Mim Kemal. *Ermeni Meselesi*. İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları, 1986.
- Özalp, Kazım. *Millî Mücadele 1919-1922.(3. Baskı)*, Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Özçelik, Ayfer. *Ali Fuad Cebesoy*.Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993.
- Özdemir, Nuray. "Millî Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti", Bolu: AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C12, Yıl:12, Sayı 2. Güz 2012, s.87, ss. 83-106.
- Özkök, Rüknu. *Millî Mücadele Başlarken Düzce-Bolu İsyanları*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.
- Öztürk, Kazım. *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927. C.3*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1985.
- Sarı, Hüseyin. *Millî Mücadele'de Bolu*. Bolu: Kemal Matbaacılık, 1995.
- Sarıbay, Selim. Hazırlayan Mehmet Tunçkol, *İstiklal Savaşında Mudurnu Bolu Düzce*. Ankara: Pelin Ofset Mudurnulular Derneği Yayını, 2015.
- Sofuoğlu, Adnan. *Kuvâ-yı Milliye Dönemi'nde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.
- Sofuoğlu, Adnan. *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.
- Şenalp, Cemil. *Miralay Nazım Bey ve IV. Fırkanın Faaliyetleri*.Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992.
- Türk İstiklal Harbi, İç Ayaklanmalar. 1919-1922*, Cilt. 6, Ankara: Genelkurmay Yayını, 1974.
- Türk İstiklal Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921). Cilt VI*, Ankara: Genelkurmay Yayını, 1973.

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Fahri KILIÇ | Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi |
kilic_f[at]ibu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0882-5811**

Doç. Dr. Fahri Kılıç Kahramanmaraş'ın Elbistan İlçesinde doğdu. İlk orta lise eğitimini burada tamamladı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünden 1989 yılında mezun oldu. 1994 yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde Yüksek Lisansını, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde de 2012 yılında Doktorasını bitirdi. Çalışma alanları Millî Mücadele Tarihi, Cumhuriyet Tarihi ve Eğitim Tarihidir. Yazarın, 1978 Kahramanmaraş Toplumsal Olayları, Millî Mücadelenin Güney Cepheleri, Yeşil Yaprak, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitime Taşradan Bir Bakış, Altın Yaprak Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitime Taşradan Bir Bakış, Bolu Livası 1921-1925 Salnamesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Kitapları bulunmaktadır. Ayrıca İngiliz Büyükelçisi George Clerk'in Raporlarında Türkiye'de Alfabe Değişikliği, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in Yeni Türk Alfabesinin Öğretilmesi İçin Yürüttüğü Faaliyetleri, Bolu Muallimler Birliği ve Yayın Organları, Yeni Türk Alfabesinin Kabulünde Dil Heyetinin Yürüttüğü Çalışmalar, gibi makaleleri bulunmaktadır. BAP Projeleri, Uluslararası Bildirilerin bulunana yazar 1995 yılından bu yana Abant İzzet Baysal Üniversitesinde akademik kariyerine devam etmektedir.

**Assoc. Prof. Dr. Fahri KILIÇ | Bolu Abant İzzet Baysal University |
kilic_f[at]ibu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0882-5811**

Assoc Prof Fahri Kılıç was born in Elbistan district of Kahramanmaraş. He completed his primary and secondary high school education here. He graduated from Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of History in 1989. In 1994, he completed his Master's degree at Istanbul University Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution Institute and in 2012 he completed his PhD at Ankara University Turkish Revolution History Institute. His fields of study are History of the National Struggle, History of the Republic and History of Education. The author has books such as Kahramanmaraş Social Events of 1978, Southern Fronts of the National Struggle, Green Leaf, A Look at Education in the First Years of the Republic from the Countryside, Golden Leaf A Look at Education in the First Years of the Republic from the Countryside, Bolu Livası 1921-1925 Salnamesi, Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution. He also has articles such as Alphabet Change in Turkey in the Reports of British Ambassador George Clerk, Activities of Mustafa Necati Bey, Deputy Minister of Education, for the Teaching of the New Turkish Alphabet, Bolu Teachers Union and Publication Organs, Studies Conducted by the Language Committee in the Adoption of the New Turkish Alphabet. The author, who has Projects, book chapters, International Proceedings, has been continuing his academic career at Abant İzzet Baysal University since 1995.